

עמדות הנוער הערבי בישראל מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים

ח'אלד אבו עסבה* ומוחמד אבו נסרה**

תקציר

מטרת המחקר הייתה לבחון את עמדות הנוער הערבי מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, והשפעת המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים ומערכת היחסים במשפחה על עמדות אלו. במחקר השתתפו 300 בני נוער ערבים בני 16-18 מ-5 יישובים בצפון, במרכז ובדרום שמילאו שאלוני דיווח עצמי. היישובים שנבחרו מייצגים את הפיזור הגיאוגרפי של האוכלוסייה הערבית, סוג היישוב והמצב הסוציו-אקונומי. במחקר נמצא כי הנוער מייחסים סיכון גבוהה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים למעט הסיגריות אליו הם מייחסים רמת סיכון בינונית-גבוהה. כמו כן, המשתנים הדמוגרפיים-חברתיים המשפיעים על עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים הם מגדר ורמת הדתיות. ועוד, הלכידות המשפחתית משפיעה על תפיסת הסיכון בחלק מהחומרים הפסיכו-אקטיביים, לעומת השפעה מלאה של ההסתגלות המשפחתית על כל קבוצת החומרים הפסיכו-אקטיביים. נדונות ההשלכות התיאורטיות והיישומיות של הממצאים.

מבוא

השימוש בסמים בקרב בני נוער נחשב לאחד הביטויים של נוער בסיכון. נושא זה נמצא במרכז השיח הציבורי והאקדמי בעולם ובישראל. חשיבות המחקר והשיח בתחום מקורה בסכנות החמורות הכרוכות בשימוש בסמים על האדם ועל סביבתו החברתית. השימוש בסמים פוגע בתפקודו הקוגניטיבי והרגשי של הפרט (טייכמן, 1999; הראל, קני ורהב, 1997), מעורבות בהתנהגויות אלימות, סיכון הסביבה החברתית והמשפחתית (Haggard-Grann, Hallqvist, Langstorm & Moller, 2005), מעורבות בתאונות דרכים והפקרת חייהם של בני אדם (Carmen & Alvarez, 2000). סיכונים אלו הביאו מדינות רבות בעולם ביניהם ישראל לאסור על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ובו זמנית להגביל את השימוש באלכוהול (טייכמן, 1999). המחקרים שבחנו את השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים התמקדו בנושאים מגוונים בין היתר; השפעת השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים על בריאות ורווחת האנשים (טייכמן, 1999; הראל ואחרים, 1997), בריאות ורווחת הסביבה החברתית (Carmen del-Rio & Alvarez, 2000; Haggard-Grann et al., 2005); השפעת הערכים החברתיים על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (שרם-בנינסון, 2009); וממד

* אקדמיית אלקאסמי-מכללה אקדמית לחינוך.

** האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה.

השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב מבוגרים ובני הנוער (עזאיזה ואבו עסבה, 2004 ; 2009).

למרות העלייה במחקרים הדנים בנושא השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב בני נוער אלא שמעטים מבניהם בחנו את עמדות קבוצת גיל זו מצריכת חומרים פסיכו-אקטיביים. על כן, מטרתו של מחקר זה היא לבחון את עמדות בני נוער ערבי מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, והשפעת המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים ומערכת היחסים במשפחה על עמדות אלו.

סקירה ספרותית

השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים

השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים הולך ומתפשט בעולם, בקרב קבוצות הגיל השונות; מבוגרים ובני נוער אם כי שיעור זה נמצא גבוה יותר בקרב האחרונים. השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים איננו פוסח על בני הנוער הערבים בישראל (עזאיזה ואבו עסבה, 2004 ; 2009). הספרות האקדמית מצביעה על משתנים אחדים המשפיעים על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים כולל; מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים, גורמים בין אישיים, מאפיינים קוגניטיביים, מאפיינים אישיים וזמינות החומרים הפסיכו-אקטיביים.

מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים

למאפיינים החברתיים-דמוגרפיים; גיל, מגדר ורמת דתיות השפעה על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. במחקרה של בר-המבורגר ועמיתיה (2006), נמצא כי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים שכיח יותר בקרב מתבגרים והוא נחלש במרוצת השנים. ממחקרם של אזרחי רוזינר, שטיינברג ובר-המבורגר (2006) עולה כי בתקופת ההתבגרות עולה רמת השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים קשים. ממצאים זהים התקבלו במחקרים שנעשו בקרב בני נוער ערבים (Azaiza, Bar-Hamburger & Moran, 2008).

מחקרים רבים מצאו כי הנערים משתמשים יותר מהנערות בחומרים פסיכו-אקטיביים (אזרחי ואחרים, 2006; רהב ואחרים, 2001). דפוס שימוש זהה התקבל בקרב נערים באוכלוסייה הערבית (Azaiza et al., 2008). עם זאת, המחקרים מצביעים על הצטמצמות ההבדלים בין המינים ביחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (רהב ואחרים, 2001).

מאפיין נוסף הקשור לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים הוא רמת הדתיות. דתיות נחשבת לגורם המגן מפני השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. במחקרם של מארסיגליא ועמיתיו (Marsiglia, Kulis, Nieri & Parsei, 2005), נמצא כי הדתיים נמנעים יותר מלהשתמש בחומרים פסיכו-אקטיביים. דפוס צריכה זהה התקבל במחקרים שנערכו בקרב נערים בעולם (Marsiglia et al., 2005) ובקרב נערים ערבים (עזאיזה, שהם, בר-המבורגר ואבו עסבה, 2010).

מאפיינים בין אישיים

הסביבה החברתית בה מתפתח הנער הכוללת את החברים והמשפחה משפיעה על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (Anderson, 2006; Mayer, Forster, Murray & Wagenaar, 1998; McArdle et al., 2002). המחקרים שנעשו בעולם (Mayer et al., 1998) ובישראל (אזרחי ואחרים, 2006) מצאו כי ככל שבני הנוער מדווחים כי הורים או חבריהם משתמשים בחומרים פסיכו-אקטיביים, מדווחים כי גם הם משתמשים בחומרים פסיכו-אקטיביים. מעורבות הנערים בסביבה המשתמשת בחומרים פסיכו-אקטיביים מניע אותם לשימוש בחומרים מסוכנים אלו בגיל מוקדם יותר (ברנע ואחרים, 1991). מאפיין נוסף הקשור לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים הוא מערכת היחסים המשפחתית. ממערכת היחסים בין ההורים לילדים נחשבת לגורם מרכזי המשפיע על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (McArdle et al., 2002). המחקרים מצביעים על קשר שלילי בין טיב מערכת היחסים של המתבגר עם הוריו לבין עמדותיו מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (רהב וטייכמן, 1995; טייכמן ורהב, 1998). במחקרם של טייכמן ורהב (1998), נמצא קשר שלילי בין רמת הלכידות החברתית במשפחה לבין עמדות בני הנוער מהחומרים הפסיכו-אקטיביים. כלומר, ככל שטיב מערכת היחסים המשפחתית שלילית ורמת הלכידות המשפחתית נמוכה, כך עולה הסבירות שהמתבגר יחזיק בעמדות חיוביות כלפי השימוש בחומרים הפסיכו-אקטיביים.

מאפיינים קוגניטיביים

לעמדות מחומרים פסיכו-אקטיביים והשימוש בהם השפעה רבה על הסיכויים להשתמש בחומרים מסוכנים אלו. במחקרם של מקמילאן וקוניר (McMillan & Conner, 2003) נמצא כי המשתנה עמדות חיוביות מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים מנבא את השימוש בהם, כך שאנשים בעלי עמדות חיוביות מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, הם בעלי סיכוי מאוד גבוה להשתמש בחומרים אלו מאשר אנשים בעלי עמדות שליליות.

מאפיינים אישיים

הספרות האקדמית מצביעה על מאפיינים אישיים אחדים המגבירים את הסיכויים לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. קאבלו ועמיתיו (Kaplow et al., 2001), טוענים כי אנשים בעלי מאפיינים של חיפוש ריגושים, הסובלים מחרדות ודיכאון יש להם סבירות גבוהה מאוד להשתמש בחומרים פסיכו-אקטיביים.

זמינות החומרים הפסיכו-אקטיביים

זמינות החומרים הפסיכו-אקטיביים מעלות את הסיכויים לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (Clayton & Voss, 1981). המחקרים מצביעים גם על קשר חיובי בין שתיית משקאות אלכוהוליים לבין השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (Celia, 2000), ועמדות חיוביות כלפי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (Jerry et al., 1997).

השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בחברה הערבית בישראל

האוכלוסייה הערבית בישראל מהווה כיום כעשרים אחוז מכלל האוכלוסייה בישראל: 83% מוסלמים, כ- 9% נוצרים, וכ- 8% דרוזים (הלמ"ס, 2013). האוכלוסייה הערבית חיה בישובים נפרדים מהאוכלוסייה היהודית למעט הערים המעורבות בהם האוכלוסייה הערבית מאוכלסת בשכונות מוגדרות, עם זאת האוכלוסייה הערבית נמצאת במגע כמעט יומיומי עם החברה היהודית דרך מערכות העבודה, המסחר והחינוך (Abu-Saad, 2005). האוכלוסייה הערבית הינה אוכלוסייה מגוונת מאוד מבחינה תרבותית, דתית, אידיאולוגית, מעמדית וגיאוגרפית (Totry, 2008), אולם אוכלוסייה זו על כל מרכביה מושפעות מתהליכים פנימיים של מודרניזציה, מתהליכים חיצוניים הקשורים לחברה היהודית וליחסי יהודים-ערבים, ומההקשר החברתי של העדה בתוך הקהילה (אבו-בקר, 2008). לדעת החוקרים, האוכלוסייה הערבית בישראל עברה תהליך מודרניזציה מואץ מאז קום המדינה, המתבטא בעלייה מתמדת ברמת ההשכלה, רמת החיים, ושינוי דפוסי הצריכה (אל-חאגי, 1996; כנאענה, 2005; Ghanem, 2001), היחלשות החמולה הערבית והעברת הכוח לידיהן של המשפחות הגרעיניות (כנאענה, 2005; רביע, 2004), המעבר לקראת ערכים דמוקרטיים וליבראליים (Arar & Rigbi, 2009) והעלייה בשיעור הנשים המשתתפות במעגל החברתי-כלכלי (אבו עסבה, 2005).

תהליכי המעבר הללו מלווים בקשיים לא מעטים, שכן אי ההלימה בין שלל מערכות הערכים המבקשות להכווין את התנהגותן של הפרט מביאה למשברים עמוקים בתהליכי השינוי של כל החברה ובתהליכי החברות של היחיד (אבו-עסבה, 2007). ואולם, אין מחלוקת שהדור הצעיר בחברה הערבית מנסה לאמץ דפוסי חיים מודרניים שונים במאפייניהם מדפוסי החיים של הוריהם (אבו-בקר, 2008). תהליך המודרניזציה והשינויים החלים באוכלוסייה הערבית אינם אחידים והם מושפעים מרמת ההשכלה של האנשים, ומקום מגוריהם, כך שתהליך המודרניזציה מתרחש יותר בקרב בעלי השכלה גבוהה ובקרב הגרים בערים (Ghanem, 2001). בנוסף המחקרים מראים כי תהליך המודרניזציה מתרחש יותר בקרב הקהילה הנוצרית מאשר המוסלמית (Ghanem, 2001). למרות השינויים שחלו על החברה הערבית אלא שהיא עדיין שומרת על צביונה והמבנה פטריארכלי והמסורתי. שינויים

חברתיים אלה לצד החשיפה הגוברת של האוכלוסייה היהודית לחברה היהודית המערבית הביאו הופעתן של תופעות חברתיות מסוכנות שאחת מהן היא השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (עזאיזה ואבו עסבה, 2004).

השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים באוכלוסייה הערבית שכיח בקרב שכבות הגיל השונות. במחקרם של עזאיזה ואבו עסבה (2009), נמצא כי קרוב ל- 33% מהאוכלוסייה הערבית מעשנים, וכ- 27% שתנו אלכוהול, ו- 8.1% מהם ניסו חומרים בלתי חוקיים. באשר לאוכלוסיית בני הנוער נמצא כי 25% מבני הנוער עישנו סיגריה אי פעם, וכ- 20% מהם שתנו אלכוהול, ו- 15% מהם ניסו חומרים בלתי חוקיים (עזאיזה ואבו עסבה, 2009). ניתן להבין את השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בחברה הערבית בישראל בנוסף לגורמים המשפיעים על השימוש בחומרים מסוכנים אלה מתוך ההתבוננות בגורמים שמציעים ברנע ועמיתיו (1990): א. מאפיינים דמוגרפיים ב. מאפיינים בין אישיים ג. מאפיינים אישיים ד. מאפיינים קוגניטיביים ה. זמינות החומרים הפסיכו-אקטיביים.

מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים

הספרות האקדמית מציעה מספר מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים המשפיעים על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב האוכלוסייה הערבית: מגדר, גיל ודת. במחקרם של עזאיזה ואבו עסבה (2009, 2004), נמצא כי הגברים משתמשים בחומרים פסיכו-אקטיביים יותר מהנשים. בנוסף, נמצא כי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים שכיח יותר בגיל ההתבגרות- 18-21. ועוד, הם מצאו כי לרמת הדתיות השפעה על מוכנות השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, אנשים דתיים משתמשים פחות בחומרים פסיכו-אקטיביים מלא דתיים.

מאפיינים בין אישיים

הסביבה החברתית משפיעה על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. במחקרם של עזאיזה ואבו עסבה (2009), נמצא כי הקשרים החברתיים והלכידות החברתית במשפחה מצמצמים את הסיכויים לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. עם זאת, ממצאיהם מורים על יחס הפוך בין שימוש החברים בחומרים פסיכו-אקטיביים לבין השימוש בחומרים אלו.

מאפיינים אישיים

למאפייני האישיות השפעה מרכזית על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בחברה הערבית. השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים עולה בקרב אנשים המחפשים ריגושים, ובעלי מוכנות ללקיחת סיכונים (עזאיזה ואבו עסבה, 2009).

מאפיינים קוגניטיביים

עזאיזה ואבו עסבה (2009), מצביעים כי למאפיינים הקוגניטיביים השפעה על השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בחברה הערבית. במחקרם נמצא כי אנשים בעלי רמה גבוהה של חרדה ודיכאון נוטים להשתמש יותר בחומרים פסיכו-אקטיביים מאשר אנשים בעלי מאפיינים קוגניטיביים רגילים.

זמינות החומרים הפסיכו-אקטיביים

זמינות החומרים הפסיכו-אקטיביים מעלות את הסיכויים לשימוש בחומרים מסוכנים אלה בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל (עזאיזה ואבו עסבה, 2009).

מסקירת הספרות ניתן לראות את המחסור בידע המחקרי סביב עמדות הנוער בכלל והערבי בפרט מהסיכון שבשימוש בחומרים הפסיכו-אקטיביים. מכאן, מטרתו המרכזית של מחקר זה היא לבחון את עמדות הנוער הערבי בישראל מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, והשפעת המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים ומערכת היחסים המשפחתית על עמדות אלו. לפיכך, מחקר זה נועד לבחון את ההשערות בקרב תלמידי חינוך תיכוני מהאוכלוסייה הערבית.

שיערנו כי יימצא קשר בין עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים לבין המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים :

1. הנערים ייחסו סיכון גבוה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים מאשר הנערות.
2. הסיכון המיוחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יהיה גבוה יותר ככל שהגיל יהיה גבוה יותר.
3. בני נוער החיים עם שני ההורים ייחסו סיכון גבוה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים מבני נוער החיים בהסדר אחר.
4. הסיכון המיוחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יהיה גבוה יותר ככל שרמת ההשכלה של שני ההורים תהיה גבוה יותר.
5. הסיכון המיוחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יהיה גבוה יותר ככל שרמת המצב הכלכלי של המשפחה יהיה גבוה יותר.
6. הסיכון המיוחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יהיה גבוה יותר ככל שרמת הדתיות תהיה גבוה יותר.

שיערנו כי יימצא קשר בין עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים לבין מערכת היחסים המשפחתית :

1. הסיכון המיוחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יהיה גבוה יותר ככל שרמת הלכידות המשפחתית תהיה גבוה יותר.

2. הסיכון המיוחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יהיה גבוה יותר ככל שרמת ההסתגלות המשפחתית תהיה גבוה יותר.

המתודולוגיה

מדגם המחקר

במחקר הנוכחי השתתפו 300 בני נוער ערבים בני 16-18, מחמשה יישובים ערביים; 3- מאזור הצפון, 2- מאזור המרכז ו- 1 מאזור הדרום. היישובים נבחרו כך שהם ייצגו את הפיזור הגיאוגרפי של האוכלוסייה הערבית, סוג היישוב והמצב הסוציו-אקונומי. לוח 1 מתייחס למאפיינים הדמוגרפיים של מדגם המחקר. מהלוח עולה כי קרוב ל- 40% מהנוער הם בני 16, כ- 77% מהם בנים, ורובם הוריהם בעלי השכלה תיכונית (54% מקרב האבות ו- 46% מקרב האימהות). כ- 56% מהנוער מגיעים ממשפחות בעלות מצב כלכלי נמוך וכ- 43% מהם הגדירו את רמת הדתיות שלהם כבינונית.

לוח 1: המאפיינים הדמוגרפיים של מדגם המחקר

משתנה	n	%
מגדר		
נקבה	70	23.5
זכר	230	76.5
גיל		
16	119	39.6
17	94	31.2
18	87	29.2
מצב משפחתי		
חיי עם שני ההורים	278	92.7
אחר	22	7.1
השכלת האב		
יסודית	27	8.9
תיכונית	163	54.4
על תיכונית	110	45.6
השכלת האם		
יסודית	26	8.8
תיכונית	138	46.0
על תיכונית	136	45.3

מצב כלכלי		
56.4	169	נמוך
19.6	59	בינוני
24.0	72	גבוה
רמת דתיות		
24.1	72	נמוכה
43.8	131	בינונית
32.1	97	גבוהה

כלי המחקר

המחקר מתבסס על שאלון סגור שפותח לצורכי המחקר המתבסס על כלים מהספרות המקצועית. להלן רשימת משתני המחקר:

עמדות מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים

סולם בן 16 פריטים המעריך את הסיכון שהמשתתף מייחס לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. החומרים הפסיכו-אקטיביים חולקו לשש קטגוריות: (1) סיגריות, (2) משקאות אלכוהוליים (יין, בירה, ומשקאות חריפים), (3) תרופות (סמי מרץ והרזיה ותרופות הרגעה שלא לצורך רפואי), (4) קנביס (חשיש ומריחואנה), (5) חומרים נדיפים (מדללי צבע, דבק, וגזים למיניהם), (6) סמים לא חוקיים אחרים (סמים קשים); סמים אופיאטים (אופיום, קוק פרסי, והרואין), קראק, ל.ס.ד., אדולן (מתודן), אקסטזי, ו-P.C.P. בני הנוער התבקשו לדרג את רמת הסיכון מהשימוש בכל אחד מהחומרים הפסיכו-אקטיביים. טווח הציונים של כל היגד הוא מ-1 לא מסוכן כלל, עד 5- מסוכן מאוד. ציון גבוה מעיד על סיכון גבוה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים.

מערכת היחסים המשפחתית

מערכת היחסים המשפחתית נמדד באמצעות שני ממדים; לכידות משפחתית והסתגלות משפחתית. שני הממדים נמדדו על ידי 12 פריטים (7 ללכידות משפחתית ו-5 להסתגלות משפחתית) הלקוחים מהגרסה המקוצרת של השאלון להערכת המשפחה (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales - FACES III), פותח על ידי אולסן ועמיתיו (Olson, Portner, & Lavee, 1985), ותורגם לעברית בידי טייכמן ונבון (1990). ממד הלכידות משקף את דרגת הקשר או הפירוד בין בני המשפחה. לעומת זאת ההסתגלות המשפחתית משקפת את היכולת של המערכת המשפחתית לשנות את מבנה הכוח שלה, את יחסי התפקידים שבה, ואת החוקים המארגנים את היחסים בתוכה, זאת בתגובה ללחצים סביבתיים והתפתחותיים. בני הנוער התבקשו לדרג את רמת הלכידות וההסתגלות

המשפחתית על סולם ליקרט בן 5 דרגות (1- כלל לא מסכים, 5- מסכים מאוד). פריטים לדוגמא לממד הלכידות המשפחתית: "בני המשפחה אוהבים לבלות זמן פנוי זה עם זה"; ו- "בני המשפחה מרגישים קרבה זה לזה"; פריטים לדוגמא לממד ההסתגלות המשפחתית: "אנו מחליפים בינינו את התפקידים בעבודות הבית" ו- "קשה לומר מי עושה מה בעבודות משק הבית". ציון גבוה מעיד על לכידות משפחתית גבוהה. מהימנות שאלון הלכידות המשפחתית היא $\alpha = 0.884$, לעומת זאת מהימנות שאלון ההסתגלות המשפחתית היא $\alpha = 0.760$.

מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים

המאפיינים החברתיים-הדמוגרפיים נלקחו ממחקרם של עזאיזה ועמיתיו (2010), והם כוללים את המשתנים הבאים:

מין: 0 - נקבה; 1 - זכר.

גיל: 1 - 16; 2 - 17; 3 - 18.

השכלת האם והשכלת האב: 1- לא למד כלל; 2- יסודית; 3- חטיבת ביניים; 4- תיכונית; 5- על-תיכונית לא אקדמית (הנדסאים, סיעוד וכו'); 6- השכלה אקדמית חלקית (בלי תואר); 7- אקדמית (בעל תואר אקדמי).

רמת דתיות: 1- חילוני; 2- לא דתי; 3- מסורתי; 4- דתי; 5- דתי מאוד.

מצב משפחתי: 1- חיי עם שני ההורים; 2- חיי בהסדר אחר (בפנימייה, בקיבוץ, עם קרובי משפחה, עם משפחת אומנת, אחר).

הליך המחקר

המחקר בוצע בין החודשים אוגוסט 2013 עד ינואר 2014. איסוף הנתונים נערך באמצעות ראיונות פנים מול פנים עם בני נוער. בני הנוער נבחרו אקראית, וזאת לאחר חלוקת כל יישוב לארבע רובעים, מכל רובע נדגמו בני נוער בגילאים 16-18 באמצעות השיטה "בית כן בית לא" מתוך השכונות השונות של הישובים. לאחר איתור בני נוער הצגנו בפניהם ובפני הוריהם את נושא המחקר ויעדיו והבטחנו שמירה על אנונימיות המשיבים ושהנתונים ישמשו רק למטרות מדעיות. הראיון הועבר בשפה הערבית וארך כ- 30 דקות, על ידי עוזרי מחקר שגויסו למטרה זו. יצוין שהודגש בפני בני הנוער והוריהם שההשתתפות במחקר אינה חובה. בשל כך, טרם תחילת הראיון התבקשו בני הנוער והוריהם לאשר את הסכמתם להשתתף במחקר.

עיבוד הנתונים

בשלב הראשון של עיבוד הנתונים נבדק הקשר בין המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים (מגדר, גיל, מצב משפחתי, השכלת האם, השכלת האב, מצב כלכלי ורמת דתיות) ומערכת היחסים המשפחתית (לכידות משפחתית והסתגלות משפחתית) לבין העמדות מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים (סיגריות, אלכוהול, תרופות, קנביס, נדיפים וסם לא חוקי כלשהו) מבחני t-test ו-One Way Anova בהתאם למספר הקטגוריות של המשתנה.

לצורך ניבוי עמדות הנוער מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים על ידי המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים ומערכת היחסים המשפחתית בוצעה רגרסיה ליניארית רבת משתנים בצעדים (Multiple Linear Regression). הניתוחים הסטטיסטיים בוצעו באמצעות התוכנה הסטטיסטית SPSS 21.

הממצאים

לוח 2 מציג את הערכת הסיכון שהנוער מייחסים לשימוש בקבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים השונים: סיגריות, אלכוהול, תרופות, קנביס וסמים בלתי חוקיים אחרים. מהלוח עולה כי קיימת שונות בתפיסת הסיכון שהנוער מייחסים לשימוש בחומרים הפסיכו-אקטיביים.

הנוער מייחסים סיכון גבוה לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים (סמים לא חוקיים אחרים וקנביס- $M=3.19$ בשווה; חומרים נדיפים- $M=3.12$; תרופות- $M=3.08$; משקאות אלכוהוליים- $M=2.92$) למעט הסיגריות אליו הם מייחסים רמת סיכון בינונית-גבוהה ($M=2.52$). הדירוג היורד לתפיסת הסיכון הנוער לשימוש בקבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים הינו כלהלן: סמים לא חוקיים אחרים וקנאביס, חומרים נדיפים, תרופות, משקאות אלכוהוליים וסיגריות.

לוח 2. עמדות בני הנוער מהסיכון בשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים

חומרים	M	SD
סיגריות	2.52	1.37
משקאות אלכוהוליים	2.92	1.32
יין	2.85	1.35
בירה	2.90	1.34
משקאות חריפים	3.01	1.34
קנביס	3.19	1.33
חשיש	3.19	1.33
מריחואנה	3.19	1.33

1.33	3.12	חומרים נדיפים
1.31	3.08	תרופות
1.33	3.13	מרץ
1.34	3.08	הרגעה
1.34	3.02	הרזיה
1.32	3.19	סמים לא חוקיים אחרים
1.33	3.12	מתדון (אדולן)
1.33	3.21	אופיאטים
1.32	3.19	הזיוניים (ל.ס.ד)
1.33	3.19	אקסטזי
1.33	3.21	קראק
1.33	3.19	PCP

לוח 3 מציג את הערכת הסיכון שהנוער מייחסים לשימוש בכל הקבוצות של החומרים הפסיכו-אקטיביים- סיגריות, משקאות אלכוהוליים, תרופות, קנביס, נדיפים וסם לא חוקי, לפי המאפיינים החברתיים-הדמוגרפיים.

מגדר (מין): נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים ברמת הסיכון המיוחסת לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים למעט חומרים נדיפים. תפיסת הסיכון בשימוש בכל סוגי החומרים הפסיכו-אקטיביים המובהקים (סיגריות, משקאות אלכוהוליים, תרופות, קנביס וסם לא חוקי), גבוה יותר בקרב הנערות מאשר הנערים.

גיל: לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים לפי משתנה הגיל.

מצב משפחתי: לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים לפי משתנה המצב המשפחתי.

השכלת האם: לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים מלבד השימוש בסיגריות. הנוער שאמותיהם בעלות השכלה על תיכונית מייחסים סיכון גבוה יותר לשימוש בסיגריות מאשר נוער שאמותיהם בעלות השכלה תיכונית ויסודית.

השכלת האב: לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים, לפי משתנה השכלת האב.

מצב כלכלי: לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים מלבד השימוש בסיגריות. נמצא כי ככול שעולה רמת המצב הסוציו-אקונומי של המשפחה כך עולה רמת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בסיגריות.

רמת דתיות: נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון המיוחסת לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים על פי מידת הדתיות. הממצאים ביחס לרמת הדתיות איננה אחידה אם כי ניתן לראות שבאופן כללי ככל שרמת הדתיות של הנוער עולה כך הם מייחסים סיכון גבוה לשימוש בחומרים הפסיכו-אקטיביים.

לוח 3. עמדות בני הנוער מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים לפי מאפיינים חברתיים-

דמוגרפיים

משתנה	סיגריות	אלכוהול	תרופות	קנביס	נדיפים	סם לא חוקי אחר
מגדר	נקבה	3.08	3.22	3.27	3.41	2.89
	זכר	2.34	2.83	3.02	3.12	3.12
	p	<0.001	<0.01	<0.05	<0.05	<0.05
	16	2.53	3.00	3.17	3.25	3.26
גיל	17	2.48	2.85	3.00	3.14	3.12
	18	2.55	2.89	3.04	3.17	3.16
	p	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05
מצב משפחתי	הורים	2.54	2.94	3.09	3.20	2.75
	ביחד					
	אחר	2.23	2.64	2.95	3.05	2.53
	p	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05
השכלת האם	יסודית	2.58	2.81	3.06	3.17	3.08
	תיכונית	2.32	2.89	3.02	3.11	3.10
	על	2.71	2.97	3.14	3.28	3.28
	תיכונית	p	<0.01	>0.05	>0.05	>0.05
השכלת האב	יסודית	2.26	3.02	3.36	3.37	3.28
	תיכונית	2.53	2.95	3.05	3.16	3.08
	על	2.56	2.87	3.05	3.19	3.14
	תיכונית	p	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05
	נמוך	2.37	2.84	3.05	3.17	3.09
						3.15

משתנה	סיגריות	אלכוהול	תרופות	קנביס	נדיפים	סם לא חוקי אחר
מצב כלכלי	בינוני	2.78	3.10	3.27	3.48	3.46
גבוה	2.91	3.06	3.14	3.26	3.23	3.27
p	<0.01	<0.05	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05
נמוכה	1.85	2.13	2.44	2.53	2.54	2.56
דתיות	בינונית	2.81	3.15	3.28	3.42	3.40
גבוהה	2.61	3.20	3.28	3.38	3.28	3.36
p	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001

לוח 4 מציג את הערכת הסיכון שמייחסים הנוער לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים- סיגריות, משקאות אלכוהוליים, תרופות, קנביס, נדיפים וסם לא חוקי, לפי מערכת היחסים המשפחתית (לכידות משפחתית והסתגלות משפחתית).

לכידות משפחתית: נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הסיכון המיוחסת לשימוש בסיגריות ובאלכוהול על פי הלכידות המשפחתית. נמצא כי ככל שהמשפחה נתפסת על ידי הנוער כבעלת לכידות גבוהה יותר כך עלתה רמת הסיכון שמייחסים בני הנוער לשימוש בסיגריות ובאלכוהול

הסתגלות משפחתית: הממצאים ביחס להסתגלות משפחתית הינם חד משמעיים ועקביים לגבי כל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים. רמת הסיכון שמייחסים בני הנוער לסיכון בשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים גדלה ככל שהסתגלות המשפחה נתפסת כגבוהה יותר.

לוח 4. עמדות בני הנוער מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים לפי משתני היחסים המשפחתיים

משתנה	סיגריות	אלכוהול	תרופות	קנביס	נדיפים	סם לא חוקי
כלשהו	נמוכה	1.87	2.55	3.01	2.97	3.05
לכידות	בינונית	2.33	2.81	3.00	3.09	3.07
משפחתית	גבוהה	2.66	3.00	3.11	3.25	3.24
p	<0.001	<0.05	>0.05	>0.05	>0.05	>0.05
נמוכה	2.14	2.51	2.64	2.77	2.74	2.78
הסתגלות	בינונית	2.52	2.84	3.03	3.17	3.13
משפחתית	גבוהה	2.85	3.42	3.55	3.62	3.64
p	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001

לצורך ניבוי הגורמים המשפיעים על עמדותיהם של הנוער הערבי מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, על ידי המשתנים החברתיים-הדמוגרפיים (מגדר, גיל, מצב משפחתי, השכלת האם, השכלת האב, מצב כלכלי ודתיות) ומשתני מערכת היחסים המשפחתית (לכידות משפחתית והסתגלות משפחתית) בוצעה רגרסיה ליניארית מרובה (Multiple Linear Regression).

לוח 5 מציג את מקדמי התסוגה המתוקננים (β) ושונוות הניבויים לניתוח עבור עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בששת קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים. מהלוח עולה כי למאפיינים החברתיים-דמוגרפיים; מין, גיל מצב משפחתי, השכלת האם, השכלת האב והמצב הכלכלי אין תרומה לניבוי עמדות הנוער מהשימוש בחומרים הפסיכו-אקטיביים. לעומת זאת, הממצאים מצביעים כי משתנה רמת הדתיות תורם באופן מובהק לניבוי עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים, בני נוער בעלי רמת דתיות גבוהה מייחסים סיכון גבוה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. לציין כי, משתנה המגדר נמצא כתורם מובהק לניבוי השימוש בסיגריות. הנערות מייחסות סיכון גבוה לשימוש בסיגריות.

כמו כן, מהלוח עולה כי משתנה ההסתגלות המשפחתית תורם באופן מובהק ועקבי לניבוי השימוש בששת קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים. נמצא כי הנוער שתופסים את יכולת משפחתם להסתגל ולהשתנות בהתאם לנסיבות החיים גבוהה יותר, כך הם ייחסו סיכון גבוה לשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים.

לוח 5: ניתוח תסוגה ליניארית לניבוי הגורמים המשפיעים על תפיסת הסיכון המיוחסת לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים

משתנה	סיגריות	אלכוהול	תרופות	קנביס	חומרים נדיפים	סמים לא חוקיים אחרים
	β	β	β	β	β	β
מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים						
מין (0- נקבה)	-0.17***	-0.06	-0.02	-0.04	-0.02	-0.03
גיל (קבוצת ביקורת-16)						
	0.02	-0.01	-0.03	-0.02	-0.04	-0.03
	0.03	-0.02	-0.03	-0.02	-0.04	-0.03

עמדות הנוער הערבי בישראל מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים

-0.02	-0.02	-0.01	-0.01	-0.03	-0.03	מצב משפחתי (0- חי עם שני ההורים)
0.07	0.07	0.06	0.05	0.04	0.02	השכלת האם
-0.06	0.04	-0.04	-0.08	-0.07	0.02	השכלת האב
-0.00	-0.02	-0.01	0.02	0.06	0.03	המצב הכלכלי
0.15**	0.13**	0.16***	0.16***	0.21***	0.13**	רמת דתיות
מערכת היחסים המשפחתית						
-0.02	-0.02	0.00	-0.05	0.04	0.15**	לכידות משפחתית
0.25***	0.23***	0.23***	0.30***	0.22***	0.10*	הסתגלות משפחתית
0.102	0.088	0.099	0.117	0.147	0.136	R²

* $P < .005$; ** $P < .01$; *** $P < .001$

סיכום ודיון

מטרתו של מחקר זה הייתה לבחון את עמדות בני הנוער הערבי מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ואת השפעת המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים ומערכת היחסים המשפחתית על עמדות אלו.

ממצאי המחקר מצביעים כי הנוער מייחסים סיכון גבוהה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים למעט הסיגריות אליו הם מייחסים רמת סיכון בינונית-גבוהה. בנוסף, ממצאי המחקר מלמדים כי למאפיינים החברתיים-דמוגרפיים אין השפעה אחידה ועקבית על עמדות הנוער מהשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. המשתנים הדמוגרפיים-חברתיים שנמצאו כמשפיעים הם מגדר ורמת הדתיות, אם כי השפעת משתנה המגדר נעלמה בניתוחי הרגרסיה. מכאן השערות המחקר הנוגעות להשפעת המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים על עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים אוששו באופן חלקי. הנערות מייחסות סיכון גבוה לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים יותר מאשר הנערים, ממצא זה תומך בממצאים שהועלו בספרות (Azaiza et al., 2008). ועוד, הממצאים מצביעים כי ככול שעולה רמת הדתיות של הנוער כך עולה רמת הסיכון שהם מייחסים לשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. ממצא העולה בקנה אחד עם ממצאיהם של חוקרים אחרים (בר-המבורגר ואחרים, 2006; עזאיזה ואבו עסבה, 2009, 2004; Marsiglia et al., 2005).

ממצאי המחקר מלמדים על השפעה הלכידות המשפחתית על חלק מהחומרים הפסיכו-אקטיביים, לעומת השפעה מלאה של ההסתגלות המשפחתית על עמדות הנוער מהשימוש בכל קבוצות החומרים הפסיכו-אקטיביים. מכאן השערות המחקר הנוגעות להשפעת מערכת היחסים המשפחתית על עמדות הנוער מהסיכון שבשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים אוששו באופן חלקי. ממצאים אלו מחזקים את ממצאיהם של המחקרים

השונים המדגישים את השפעת המשפחה על עמדות הנוער והשימוש שלהם בחומרים הפסיכו-אקטיביים (עזאיזה ואבו עסבה, 2009; McArdle et al., 2002; Anderson, 2006). במחקרם של עזאיזה ואבו עסבה (2009). ממצאי המחקר מלמדים על חשיבות ומעמד המשפחה והדת בחיי האוכלוסייה הערבית ועל השפעתן על עיצוב זהות ועמדות בני הנוער מהשימוש בחומרים הפסיכו-אקטיביים. המוסד הדתי והמשפחתי ממשיכים ללוות את החברה הערבית ולהשפיע על סדר היום שלה, וזאת למרות המעבר שלה מחברה מסורתית למודרנית, ואימוץ דפוסי התנהגות ומחיייה מודרניים; הן כתוצאה ממעבר זה והן כתוצאה מהחשיפה והמגע עם החברה היהודית (רביע, 2004; כנאענה, 2005; Arar & Rigbi, 2009; Ghanem, 2001). השפעת המשפחה על חיי האוכלוסייה הערבית מחזקת את הטענה בדבר שמירת המשפחות הערביות על הכוח שלהן למרות המעבר של האוכלוסייה הערבית לסדר יום מודרני (כנאענה, 2005; רביע, 2004). הכוח שאוחזת בו המשפחה הערבית מקנה לה את היכולת לעמוד בפני התופעה המסוכנת של השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, שהתפשטה עד שהפכה לתופעה המלווה כמעט את כל החברות המודרניות.

ביבליוגרפיה

- אבו בקר, ח' (2008). רווחה מודרנה ומסורת: התמודדותן של נשים פלסטיניות בישראל עם שינויים במסגרות חייהן בתוך ע' מנאע (עורך), **ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה** (עמ' 359-384). ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- אבו-עסבה, ח' (2007). **החינוך הערבי בישראל דילמות של מיעוט לאומי**. ירושלים: מכון פלורסהיימר.
- אבו עסבה, ח' (2005). ההישגים הלימודיים של התלמידות הערביות בישראל כגורם לכניסתן למעגל התעסוקה והזדמנות לשינוי במעמדן החברתי. בתוך: א', פלדי (עורך). **החינוך במבחן הזמן 2** (עמ' 627-646). תל אביב: רכס פרויקטים חינוכיים.
- אל-חאג', מ' (1996). **חינוך בקרב ערבים בישראל- שליטה ושינוי חברתי**. ירושלים: הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית ומכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- אזרחי, י', רוזינר, א', שטיינברג, ד' ובר- המבורגר, ר' (2006). **השימוש בחומרים פסיכו אקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2005: מחקר אפידימיולוגי VI**. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים.
- בר-המבורגר, ר', אזרחי, י', רוזינר, א' ושטיינברג, ד' (2006). **השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2005: מחקר אפידימיולוגי VI**. ירושלים: הרשות למלחמה בסמים.
- ברנע, צ', רהב, ג' וטייכמן, מ' (1990). הסבר לשימוש בסמים ואלכוהול בקרב מתבגרים: מחקר אורך. **מגמות, ל"ג (1)**, 5-28.
- ברנע, צ', רהב, ג' וטייכמן, מ' (1991). שימוש באלכוהול ובסמים בקרב נוער בישראל-1990-1989. **חברה ורווחה, י"ב (1)**, 3-24.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013). **השנתון הסטטיסטי לישראל, מס' 64**. ירושלים.
- הראל, י', קני, ד' ורהב, ג' (1997). **נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי**. ירושלים: אוניברסיטת בר-אילן וגיוינט-מכון ברוקדייל.
- טייכמן, מ' (1999). סמים וחברה: מדיניות חברתית ושימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים. **ביטחון סוציאלי, כרך 55**, 137-155.
- טייכמן, מ' ונבון, ש' (1990). הערכת משפחות: המודל הסירקומפלקסי. **פסיכולוגיה, 2**, 46-43.

- כנאענה, י' (2005). **המשכיות וחדשנות בכפר הערבי בישראל: בין תרבות החמולה לבין התרבות האקדמית**. עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב.
- עזאיזה, פ' ואבו עסבה, ח' (2009). **השימוש בחומרים פסיכו אקטיביים בקרב תלמידים ערבים בישראל- 2009**. ירושלים: הרשות למלחמה בסמים.
- עזאיזה, פ' ואבו עסבה, ח' (2004). **השימוש בחומרים פסיכו אקטיביים בקרב תלמידים ונושרים במגזר הערבי והדרוזי- 2004**. ירושלים: הרשות למלחמה בסמים.
- זגזעזאיזה, פ', בר-המבורגר, ר' ומורן, מ' (2007). השימוש בחומרים פסיכו אקטיביים בקרב תלמידים ערבים בישראל: מחקר אפידמיולוגי. **חברה ורווחה, כז (3)**, 377-401.
- עזאיזה, פ', שהם, מ', בר-המבורגר, ר' ואבו עסבה, ח' (2010). שימוש בסמים ובאלכוהול בקרב תלמידי החינוך הערבי העל-יסודי בישראל: דפוסים ומגמות. **מגמות, מז (2)**, 213-235.
- רביע, ח' (2004). **החמולה הערבית בישראל בין מסורת למודרניזציה**. ג'ת המשולש: מכון מסאר- מכון מחקר, תכנון וייעוץ חינוכי.
- רהב, ג' וטייכמן, מ' (1995). **השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל: מחקר אפידמיולוגי 3**. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים.
- רהב, ג' טייכמן, מ', גיל, ר', רוזנבלום, י' ובר-המבורגר, ר' (2001). **השימוש בסמים ובאלכוהול בקרב תושבי מדינת ישראל 2001: מחקר אפידמיולוגי V**. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים.
- שרם-בנינסון, ד' (2009). **ערכים, עמדות והשימוש בסמים ואלכוהול בקרב סטודנטים ובני נוער בישראל**. עבודת גמר המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך. החוג לפסיכולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

Abu-Saad, I. (2005). Education and identity formation among indigenous Palestinian Arab youth in Israel. In Duane Champagne & Ismael Abu-Saad (Eds.). *Indigenous and minority education* (pp. 235-256). Beer-Sheva: Negev Centre for Regional Development

Anderson, P. (2006). Global use of alcohol, drugs and tobacco. *Drug and Alcohol Review*, 25, 489-502.

- Arar, K., & Rigbi, A. (2009). "To participate?"- Status and perception of physical education among Muslim Arab-Israeli secondary school pupils. *Sport, Education and Society*, 14 (2), 182-202.
- Azaiza, F., Bar-Hamburger, R., & Moran, M. (2008). Psychoactive substance use among Arab pupils. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 8 (1), 21-43.
- Carmen, M., & Alvarez, J. (2000). Presence of illegal drugs in driving involved in fatal road traffic accidents in Spain. *Drug and Alcohol Dependence*, 57 (3), 177-182.
- Ghanem, A. (2001). *The Palestinian-Arab minority in Israel, 1948-2000: A political study*. New-York: Suny Press.
- Haggard-Grann, U., Hallqvist, J., Langstorm, N., & Moller, J. (2005). The role of alcohol and drug use in triggering criminal violence: A case-crossover study. *Addiction*, 101 (1), 100-108.
- Kaplow, J.B., Curran, P.J. Angold, A. & Costello, E.J. (2001). The Prospective Relation between Dimensions of Anxiety and the Initiation of Adolescent Alcohol Use. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30(3), 316-326.
- Marsiglia, F., Kulis, S., Nieri, T., & Parsei, M. (2005). God forbid! Substance use among religious and nonreligious youth. *American Journal of orthopsychiatry*, 75(4), 585-598.
- Mayer, R., Forster, J., Murray, D., & Wagenaar, A. (1998). Social setting and situations of underage drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 59, 207-215.
- McArdle, P., Weigersma, A., Gilvarry, E., et al. (2002). European adolescent substance abuse: The roles of family structure function and gender. *Addiction*, 97, 329-336.

- McMillan, B., & Conner, M. (2003). Applying an extended version of the theory of planned behavior to illicit drug use among students. *Journal of Applied Social Psychology*, 33, 1662-1683.
- Olson, D. H., Portner, J., & Lavee, Y. (1985). *FACES III*. St. Paul: University of Minnesota, Family Social Sciences.
- Totry, M. (2008). Leadership and Arab society in Israel. In. Abu-Asbah, K., Avishai, L. (Eds.). *Recommendations for the development of effective leadership in Arab society in Israel* (pp.13-20). Jerusalem: The Van Leer Institute.

Attitudes of Arab youth in Israel towards the risk of psycho-active drug use

Khalid Abu Asbi and Muhammad Abu Nasra

The objective of this study is to examine the attitudes of Arab youth towards the risk of psycho-active drug use, the effect of socio-demographic characteristics and system family relation on those attitudes 300 teenagers aged 16-18 from five towns from three regions, north, center and south participated in the research and filled self-report questionnaire . The selected towns represent the geographical spreading of the Arab population, town type, and the socio-economic status. The findings study indicate that teenagers consider a high risk to the use of psycho-active drugs, specially cigarettes that they attribute a high-intermediate risk. Moreover, the socio-demographic variables affecting the teens' attitudes toward the risk in using psycho-active drugs are gender and religiosity. Furthermore, the family coherence influences the risk perception in the use of some of the psycho-active drugs, in contrast to the complete effect of the family adjustment on all the group of psycho-active drugs The theoretical and applicative implications of the findings are discussed.